

Introducció a *El Ventall* de Carlo Goldoni

Comèdia en tres actes en prosa,
estrenada a Venècia el 4 d'octubre de 1765

Introducció

El ventall és, juntament amb *Le bourru bienfaisant*, l'obra més important de les que va escriure a París, en la seva llarga i definitiva estada lluny de la pàtria veneciana, de la qual sentia una profunda nostàlgia mai confessada del tot, ja sigui perquè era conscient que mai hi podria tornar o recobrar les sensacions d'un temps: la seva vida a Venècia ja s'havia acabat per sempre.

Això escriu el 18 d'abril de 1763 al marquès Capacelli:

Ara he pensat en un nou gènere de comèdies, per veure si puc treure alguna cosa bona d'aquests actors. No s'aprenen les escenes estudiades, no executen les escenes llargues, ben dissenyades: i jo he fet una comèdia de moltes escenes breus, efervescent, animada per una acció constant, per un moviment continu, on els actors no tinguin res més a fer que executar més amb l'acció que amb les paraules. Es requeriran una gran quantitat de proves en el lloc de l'acció, es necessitarà paciència i fatiga, però vull veure si me'n surto amb aquest mètode nou. El títol de la comèdia és *L'Éventail*. Un ventall de dona inicia la comèdia, l'acaba i forma part de tota la intriga. L'escena és fixa i representa una plaça de poble amb diverses cases i botigues i files d'arbres. Quan s'alça el teló per primera vegada es veuen tots els personatges a l'escena, en situació, en les seves ocupacions i en actituds diferents. Tots actuen. L'escena es buida i s'omple, i acaba amb tots els personatges en situacions diverses. Hi he introduït, per ser més ben entès, quatre personatges francesos. He llegit la comèdia a l'Assemblea dels còmics i tots n'han quedat contents. Crec que es farà aquest mes, i serà representada amb calidesa, m'auguro que farà un bon efecte. Però ni tan sols amb això aconseguiré allò que desitjo, és a dir, veure a la *Commedia Italiana* el teatre ple. Cal alguna cosa més, i espero intentar-ho quan arribi el temps oportú, és a dir, al novembre. Les dones franceses no entenen l'italià, i quan al teatre hi falten les dones, encara hi

escassegen més els homes. He de procurar d'obligar aquest sexe difícil; per fer-ho, cal interessar-lo. Però com? Amb novetats, amb espectacles i amb molt francès. Hi penso i estic treballant en això ara per ara.

L'any 1763 la comèdia neix com a "escenari" per al teatre de la *Comédie Italienne* i és representada el 17 de maig del mateix any, sense l'èxit esperat, com escriu el 13 de juny a Alberghati: "És massa embolicada per a l'habilitat d'aquests còmics"; així són les coses: l'èxit que no va obtenir la comèdia, el va obtenir en canvi un sol acte, *Due fratelli rivali*, "petita comèdia en un acte, que és una cosa de res, i ha obtingut una rebuda enorme", una comedieta que Goldoni considera *massa còmica i massa baixa*, però suficient per tenir èxit, perquè *això és el que agrada a París, al Teatre italià*.

El novembre de 1764, Goldoni retoca la comèdia i hi introdueix alguns canvis, per tal d'adaptar-la a l'esperit venecià, i l'envia al seu amic Vendramin perquè pugui ser representada. El 4 de febrer de l'any següent se'n fa la primera representació al Teatro San Luca de Venècia; en aquella data els *Notatori Gradenigo* van escriure: "Al Teatre del costat de San Giovanni Grisostomo, el títol de la comèdia fou *Il ventaglio*, vingut de París, composició novíssima del poeta Carlo Goldoni, que actualment viu a França". L'èxit de públic és discret i l'obra és representada cinc vegades seguides del 6 al 10 de febrer, com queda consignat al *Diario Veneto*; les sis representacions demostren que no va ser un fracàs.

Certament, és veritat que tant les dificultats de preparació com les derivades de la

sincronia en l'entrada dels actors a l'escenari i de la seva presència en escena han creat no pocs problemes des de la primera representació, i també és veritat que es tracta d'una comèdia en la qual destaquen molt tant el mestratge i l'experiència de l'autor com els dels actors, i quan destaca el mestratge, l'art en queda una mica al marge: *en la vivacitat i la complexitat de l'acció*, escriu Luniardi, *construïda magistralment, queden sacrificats un autèntic i veritable estudi dels caràcters i una anàlisi aprofundida dels costums*.

Precisament, aquest darrer concepte ens porta a entendre les dues postures que s'han donat: a la primera pertanyen tots els qui pensen que *El ventall* és una obra mestra; a la segona, els qui veuen en aquesta obra simplement la realització d'una gran habilitat constructiva i una vivacitat de diàleg que atordeix l'espectador i l'impedeix de trobar en aquelles paraules quelcom que li pugui servir per qüestionar-se la seva existència, com succeïa en les grans comèdies del cicle venecià que després de 1762 ja no triomfaran més.

Així, el mateix Goldoni parla de la comèdia el 27 de novembre de 1764, en una carta al seu amic Stefano Sciugliaga, que col·laborarà a posar-la en escena:

I aquesta és la cinquena: és una gran comèdia, és una gran comèdia, perquè m'ha costat molt treball, i també costarà molt als còmics de representar-la. Un treball d'atenció, d'alguna prova més; però és d'aquelles comèdies que fan brillar el talent i l'habilitat dels còmics. Entendreu de què es tracta quan la llegiu, però ho entendreu millor si us imagineu que la veieu en escena. N'heu vistes de semblants: per exemple, el *Filosofo inglese*, el *Campielo*, les *Baruffe chiozzotte*, però aquesta és la més lligada de totes, i observeu el lligam dels personatges que d'un acte a l'altre sempre estan encadenats i l'escena mai no queda buida. No hi he distingit les escenes, com és costum, perquè n'hi hauria tantes que el paper s'hauria doblat. El cop d'ull de la primera escena, l'escena muda del tercer acte i el joc constant de totes les parts de l'escena i de tots els personatges són, al meu entendre, coses que haurien de fer bé... Recomaneu que en facin diverses proves. Tot depèn de l'execució. La comèdia depèn dels còmics, i sé que tinc raó... (C.G., "Lettera a Stefano Sciugliaga", *Opere*, XIV, p. 327)

Breu sinopsi

L'escena es desenvolupa en una vila a prop de Milà, d'aquells pobles que a la segona meitat del segle XVIII creixien una mica per tot

arreu i que al principi prenien un nom una mica anònim. *Les Cases noves* és com l'anomena el mateix Goldoni en les acotacions. Al caràcter anònim del nom li correspon l'anonimat dels personatges, com es desprèn dels seus noms:

El senyor Evaristo
La senyora Geltruda, *vídua*
La senyora Càndida, *la seva neboda*
El baró de Cedro
El compte de Rocca Marina
Timoteu, *especier*
Giannina, *jove camperola*
La senyora Susanna, *mercera*
Coronato, *hostaler*
Crespino, *sabater*
Moracchio, *camperol germà de Giannina*
Limoncino, *noi de cafè*
Tognino, *servent de les dues senyores*
Scavezzo, *servidor de l'hostaler*
L'escena és una vila del Milanès de les Cases noves

Som en el període d'estiu. Un jove amable (el nom *Evaristo* deriva del grec i significa "amable, agradable, plaent"), una càndida joveneta de província, un hostaler, una mercera, un sabater, petits burgesos que estan bé al costat de l'anònim Comte de Rocca Marina i del Baró del Cedro, que amb la seva presència sembla que només fa de contrapunt a aquell món fet de simplicitat, en el qual el simple trencament d'un ventall i el consegüent regal galant d'Evaristo, que vol substituir el ventall trencat per agradar la dona que estima i de qui és estimat, són els personatges que amb les seves vivències formen el teixit existencial d'aquesta comèdia singular. Però tota la comèdia gira a l'entorn d'un objecte des del principi fins al final. L'escena del ventall, a l'inici de la comèdia, hauria de ser, en la intenció de Càndida, la manera de fer saber a Evaristo que accepta les atencions amoroses que aquest li reserva amb un gest que l'hauria d'haver captat només l'estimat. Però aquesta *revelació* va més enllà de les seves intencions, perquè porta a tots els personatges que la tenen al seu punt de mira a revelar, al seu torn, els seus sentiments. El ventall com a símbol de la revelació d'un mateix en l'etern joc de l'amor és l'autèntic protagonista d'aquesta comèdia.

GIUSEPPE BONGHI